

Keselyúk Magyarországon

A nem is olyan távoli múltban, csak néhány emberöltővel ezelőtt, a történelmi Magyarországon nem volt ritkaság, hogy keselyűket figyeljenek meg elődeink. A Kárpát-medence a négy eurázsiai keselyű faj fészkelő területének északi határövezetét alkotta. A madarak rendszeres jelenléte adódott a tradicionális fészkelő helyek közelségéből és az állandó táplálékkereső-kóborló mozgásokból. A Kárpátok-bércein (Radnai-havasok, Retyezát, Fogarasi-havasok stb.) valamint a Bihar-hegységben, az Erdélyi érc-hegységben, a Deliblát homok-pusztáin és a Fruskagora-hegységben élő keselyűk,- mint a Nagy-alföld tágabb környezetének fészkelő állományai- még összefüggtek a dél-európai (Balkán), a kelet-európai (Dobrudzsa), valamint a nyugat-európai (Alpok) populációkkal. A jelen határainkon belül csak egyetlen hiteles adat maradt ránk a múltból, miszerint 1820-ban a Mátra-hegységben a Sólyom- és a Bagó-kövön fészkeltek fakó keselyűk (Petényi Salamon János). A bőséges táplálékforrást az alföldi régiókban a XIX. sz. végén és a XX. század elején is még a hagyományos „ridegtartásos” állattenyésztés biztosította. A Hortobágyon, mint a legnagyobb kiterjedésű összefüggő hazai pusztánkon, az egyes keselyű fajok előfordulási gyakorisága igen szembetűnő volt, a többi síkvidéki tájegységekhez viszonyítva. Igaz Zoltai Lajos neves néprajzkutatónk már 1911-ben arról ír egyik dolgozatában, hogy a Hortobágyon: *„de megritkult a fészekrabló nádi ölyv, a dögre leső keselyű is, mióta kiszáradtak a rétek, s az elesett jószág temetését nem bízza, varjakra, hollókra, sasokra és keselyűkre az állategészségügyi törvény”*.

Bár valaha Közép-Európa és a Kárpát-medence népeinek is megszokott látványosságai közé tartoztak, az egyes keselyű fajok, amelyek egykor a régió állandó fészkelői voltak Végleges eltűnésük egyértelműen emberi hatásokra vezethető vissza. Az itt élt akkor még stabilnak tartott populációk a múlt század közepére (1955-) lassan felmorzsolódtak, s a fészkelő kolóniák sorra, elnéptelenedtek.

Az egyes keselyű fajok, pedig a természet „nagy körforgásában” igen fontos szerepet töltenek be napjainkban is. Vadgazdálkodási szempontból teljesen közömbösek vagy inkább még hasznosak, is voltak ezek a dögevők, mert az elhullott vad- és háziállat tetemeket igen rövid időn belül felkutatták, s elfogyasztották, evvel megakadályozva egy esetleges ragályos fertőzés kialakulását vagy további terjedését. Igazán eklatáns példa erre, hogy 1947-ben a háborús jóvátétel miatt a Hortobágyon ezerszámmra tartott szarvasmarhákbba „beütött a marhavész” s ekkor utoljára még tucatszám jelentek meg az elhullott tetemen a fakó keselyűk (Gyps fulvus).

Érdemes szólni arról, hogy az egyes fajok, hogyan „hasznosítják” a kadávert: a dögkeselyű (Neophron percnopterus) a beleket, a fakó keselyű (Gyps fulvus) a bel-szerveket, a barátkeselyű (Aegypus monachus) az izomzatot, míg a saskeselyű (Gypaetus barbatus) a már lecsupaszított csontokat részesíti előnyben a táplálkozása során.

A XIX. század 60-as éveire tehető az általánosan elterjedő szemlélet, amely lassan egész Európa nemzeteit eluralta, miszerint „minden görbecsőrűt” kímélet nélkül irtani kell, s ez abban az időben még „erénynek” is számított. Az első vadászati törvényünk (1883. évi XX.) szabályozása szerint a keselyűk minden fajtát, mindenkor pusztítandónak minősítette!

A természettudományos alapismeretek hiánya az egyes élőlények egyoldalú „káros vagy hasznos” besorolása számos akkori egyébként jeles hazai ornitológust (Herman Ottó, Chernel István, Lakatos Károly stb.) is végletes következtetésekre sarkaltak. Ezek a tévhit, amelyeket ma már megmosolygunk, de abban a korszakban Európa szerte a keselyű fajokra nézve is végzetes következményekkel jártak, s ezeket, a mendemondákat a közvélemény hajlamos volt minden fenntartás nélkül el is hinni.

Általánosan elterjedt volt az a rémhír, miszerint a dögevők nagy károkat okoznak a rablásaikkal a kecske- és a juhnyájakban, de a marhák borjait is megtámadják és meg is ölik, sőt még „gyermek megátadásáról” is számtalan beszámolót jegyeztek fel azokban az időkben.

Ezek a „hiteles történetek” kellően ráhangolták a kor vadászait s szinte divattá vált vadászatuk. A keselyűfélék elejtése során több cél is motiválta a vadászokat, míg egyesek trófeaként szerették volna birtokolni ezeket, a madarakat, addig mások „dúvadirtás” címén pusztították őket, míg megint mások a preparátor műhelyek számára vadásztak rájuk, s tollukat szép legyezők készítésére is felhasználták.

Elterjedt a „csaldöggel” döggkunyhóból való vadászatuk, de emellett a sztrichnin totális mérge alkalmazása is arra ösztönözte az akkori „erdőmestereket”, hogy minél „jobb eredményeket” érjenek el ezekkel, a drasztikus módszerekkel. Sőt vérdíjat tűztek ki egyes károsnak ítélt fajokra, ami további motivációt jelentett, egyfajta plusz pénzkereseti lehetőséget a helybeliek számára is. Jó példa erre Svájc és Tirol ahonnan, már az 1890-es évek végére teljesen kiirtották a szakállas saskeselyűt. Délvidéken, (Kvarner-régió, Okkupált területek) a heti vásárokon mindig lehetett élő vagy holt barátkeselyűket vásárolni a helybeliektől. Erdélyben is egyre nagyobb területekről tűntek el a keselyűk, mert az úri vadászok és a vérdíjakkal motivált személyzet kiirtotta őket.

A maradvány kolóniákat a tojásgyűjtők szenvedélye apasztotta tovább, valamint a „tokos tollú” fiókák emberi fogyasztása is ismert volt abban az időben.

Tovább rontotta helyzetet az élőhelyek átalakulása a fokozódó erdészeti tevékenységből származó zavarás, a magashegységi legeltetési szokások megváltozása s az ebből adódó táplálékhiány. Ugyanis szigorodtak az állategészségügyi előírások, az elhullott jószágot nem lehetett kint hagyni a legelőkön.

Igaz már 1933-ban egy „halovány” védelmi rendelet lép hatályba, ami szerint a keselyűk vadászatát a földművelési miniszter engedélyéhez köthették.

A következő, már természetvédelmi rendelettel való védetté nyilvánítás, az 59/1954 (IX.9.) M.T. rendelet, teljes jogi védelmet biztosít a keselyű fajok számára, de ez az intézkedés igen megkésve érkezett, mert ekkorra már gyakorlatilag kipusztultnak tekinthető mind a négy faj a Kárpát-medencében. Erre az időszakra tehető, hogy szintén eltűntek az Alpokból, a Francia-középhegységből, az Appenninekből és a balkáni hegységek jelentős részéről, a Pireneusokban 50 pár alá csökkent a fakókeselyűk száma.

Az elkövetkezendő évtizedekben szinte alig-alig akad egy-egy kósa bizonytalan megfigyelés valamelyik fajról az országban.

A második évezred fordulóját követően hazánk területén viszont újra egyre szaporodnak a terepi megfigyelések, amelyek részben legyengült kondícióban, esetleg elhullva vagy még mindig mérgezés következtében kerülnek kézre madarak. Leggyakrabban a Fakókeselyű (Gyps fulvus eszmei értéke: 50 000 ft) jelenik meg, ezután a fokozottan védett döggkeselyű (Neophron pecnopterus eszmei értéke: 100 000 ft) s az ugyancsak fokozottan védett s most a legritkábban nálunk előforduló barátkeselyű követi (Aegyptius monachus eszmei értéke: 250 000 ft). A szakállas saskeselyű (Gypaetus barbatus) viszont jelenlegi határainkon belül még nem fordult elő napjainkig.

Ezek a kedvező folyamatok, hogy újra feltűnnek a keselyűk hazánk egén, köszönhetőek az 1980-as években kibontakozó és igen jól összehangolt nemzetközi keselyűvédelmi programoknak. Ennek keretében több országban elkezdődtek és jelenleg is, még tartanak visszatelepítési és állomány megerősítési projectek (Spanyolország, Franciaország, Olaszország, Bulgária, Görögország, Horvátország stb.)

Az aktív védelem (mesterséges etetőhelyek létesítése, rádió telemetriás és satelit-adós nyomon követés stb.) eredményeként vándorlási hullám indult meg elsősorban a fakókeselyű állományának növekvő egyedszámú kolóniái között, s újra rendszeressé kezdenek válni, olyan útvonalak is, amelyek csak a múlt században voltak ismertek. Így hazánk is bekapcsolódni látszik ebben a folyamatban, mint a hajdani fontos táplálkozó területeknek az újra felfedezése, a kóborló keselyűk által. Ebből következően a hazai természetvédelem szakembereinek etetőhelyek létesítésével biztosítani kell, hogy a táplálékkereső vándorlásuk során ide vetődő keselyűk megfelelő kondícióban tudjanak visszatérni a költő területeikre.

Egy ilyen figyelemre méltó eset történt, a múlt év (2010) májusában a nagy esőzések és a táplálékhiány következtében szinte teljesen legyengülve egy kb.2-3 éves fakókeselyű beszállt Jászivány falu főterére a villanyoszlopok tetején lévő lakott fahégyő fészekbe, ahol valószínűleg a napok óta tartó esőzések miatt elpusztultak a fiókák, s azt elfogyasztotta. De annyira elvolt, már ázva ő is, hogy a falu szélén egy juhászember meg tudta fogni. A madarat a Jászberényi Állat- és Növénykertben két hétig gondozták, ahol úgy felerősödött, hogy a befogás helyszínén, szabadon lehetett bocsátani. A hazai ornitológia számára egy igazán különleges eseménynek számított, mert ez az első hazai keselyű, amelyet színes gyűrűvel jelöltek meg a szakemberek.

Néhány nap múlva a Kelet-Cserhát Tájvédelmi Körzetben, a Szanda várromon látták és egy távoli fotó is készült a madárról. Majd további két hét eltelte után egy észak-olaszországi mesterséges etetőhelyen figyelték meg, ahol leolvasták a színes gyűrűjének a számát is.

Ezek a szaporodó hazai előfordulások arra hívják fel a figyelmet, hogy várhatóan a jövőben is egyre gyakrabban számíthatnak hasonló találkozásokra a természetben nyitott szemmel járó vadászok, turisták, természetkedvelő kirándulók stb..

Bízva abban, hogy a valamikori Kárpát-medencei keselyűfajok populációit nemcsak emlékeinkben, irodalmi adatok formájában fogjuk megőrizni és tovább adni utódainknak, hanem egy közös nemzetközi erőfeszítés eredményeként újra „életre kelnek” e pompás madarak, hogy a világörökség pótolhatatlan tagjaiként ismét benépesíthessék a hazai nemzeti parkjaink pusztáit és hegyvidékeit. S mint ahogy a keleti ember is tiszteli e szorgalmas „hulladék eltakarítókat” – végre a mi európai gondolkodásunk is megérett már arra, hogy elfogadja ezeket a teljesen ártalmatlan, de annál megkapóbb látványt és élményt, nyújtó lényeket, hogy ismét helyet szoríthassunk nekik ebben a földi életközösségben.

Dudás Miklós

